

УДК 373.5.035.461:37

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-4\(38\)-281](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-4(38)-281)

Канішевська Любов Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи, Інститут проблем виховання НАПН України, вул. М. Берлинського, 9, м. Київ, 040060, тел.: (044)-455-53-48, <https://orcid.org/0000-0002-4190-1601>

Лесик Анжеліка Сергіївна кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. декана факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв, Бердянський державний педагогічний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, <https://orcid.org/0000-0003-1886-4088>

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Розглянуто поняття «соціальна зрілість» як інтегративна властивість особистості, яка виявляється у сформованості соціальних настановлень, спрямованих на свідому реалізацію суспільних норм і цінностей; проявів соціальних якостей (соціальної активності, соціальної відповідальності, толерантності, солідарності); оволодіння сукупністю основних соціальних ролей (громадянин-патріот, фахівець, сім'янин), що дозволяють особистості компетентісно діяти в усіх сферах суспільного життя.

Критерієм когнітивного компонента є «знання про соціальну дійсність», критерієм емоційно-ціннісного компонента – «ціннісні орієнтації», критеріями поведінково-діяльнісного компонента – «соціальне самовизначення», «реальна соціальна поведінка».

Метою статті є теоретичне обґрунтування педагогічних умов виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності.

З метою досягнення поставленої мети були використані наступні методи: синтез, порівняння, класифікація, узагальнення, експертна оцінка.

Схарактеризовано педагогічні умови виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності: організація соціально-культурної діяльності старшокласників, спрямованої на формування соціального досвіду; розроблення змістового та методичного забезпечення процесу виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності; використання потенціалу позаурочної діяльності закладів загальної середньої освіти у контексті проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників; організація методичної роботи з педагогами щодо виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності. Означено шляхи реалізації вищезазначених педагогічних умов.

Одержані результати не вичерпують багатоаспектної проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності. Перспективу подальших досліджень убачаємо в розробленні методичних засад виховання соціальної зрілості у старшокласників; педагогічному осмисленні технологічних аспектів цього питання.

Стаття буде корисна науковим працівникам та практичним педагогами, які займаються проблемами виховання учнівської молоді.

Ключові слова: соціальна зрілість, старшокласники, виховання соціальної зрілості, педагогічні умови, позаурочна діяльність.

Kanishevska Lyubov Viktorivna Doctor of Educational Sciences, Professor, senior researcher, Institute of Problems on Education National Academy of Educational Sciences of Ukraine, St. M. Berlynskogo, 9, Kyiv, 04060, tel.: (044) 455-53-48, <https://orcid.org/0000-0002-4190-1601>

Lesyk Angelika Serhiivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Acting Dean of the Faculty of Psychological and Pedagogical Education and Arts, Berdiansk State Pedagogical University, 66, Zhukovskoho Str., Zaporizhzhia, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-1886-4088>

PEDAGOGICAL CONDITION OF EDUCATING SENIOR PUPILS IN SOCIAL AT BOARDING OFF-HOURS ACTIVITIES

Abstract. The article considers the concept of «social maturity» as an integrative property of a personality, which is manifested in the formation of social attitudes aimed at the conscious implementation of social norms and values; manifestations of social qualities (social activity, social responsibility, tolerance, solidarity); mastering a set of basic social roles (citizen-patriot, specialist, family man), which allow a person to act competently in all spheres of public life.

Knowledge of social reality «was chosen» as the criterion of the cognitive component, «value orientations» as the criterion of the emotional-value component, «social self-determination», «real social behavior» as the criteria of the behavioral-activity component.

The purpose of the article is to theoretically substantiate the pedagogical conditions for the education of social maturity of senior pupils in extracurricular activities.

In order to achieve this goal, the following methods were used: synthesis, comparison, classification, generalisation and expert evaluation.

The pedagogical conditions for the education of social maturity of senior pupils in extracurricular activities are characterised: organisation of socio-cultural activities of senior pupils aimed at forming social experience; development of content and methodological support for the process of educating social maturity of

senior pupils in extracurricular activities; use of the potential of extracurricular activities of general education institutions. The ways of realisation of the above-mentioned pedagogical conditions are outlined.

The obtained results do not exhaust the multidimensional problem of educating social maturity of senior pupils in extracurricular activities. We see the prospect of further research in the development of methodological principles of social maturity education in senior pupils; pedagogical understanding of technological aspects of this issue.

The article would be helpful to researchers and practicing teachers who investigate the subject of young people.

Keywords: social maturity, senior pupils, social maturity education, pedagogical conditions, extracurricular activities.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна російської федерації проти України загострила потребу виховання соціальної зрілості в молодого покоління.

Нормативним підґрунтям вирішення проблеми виховання соціальної зрілості в учнівської молоді є: положення Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», Концепція Нової української школи, Програма «Нова українська школа в поступі до цінностей».

Важливим періодом виховання соціальної зрілості є ранній юнацький вік, коли відбувається пошук свого місця в житті; здійснення професійного вибору; активне привласнення суспільних норм і функцій; оволодіння соціальними ролями; загострення передчуття дорослого життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виховання соціальної зрілості в молодого покоління знайшла відображення в працях сучасних українських дослідників: І. Данченко (формування соціальної зрілості студентів аграрних навчальних закладів) [2]; Л. Канішевська (виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів) [4]; С. Поліщук (психологічні умови розвитку соціальної зрілості учнів вищого професійного училища) [8]; В. Радул (становлення соціальної зрілості молодого вчителя) [9]; М. Школьна (виховання соціальної зрілості студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності) [10].

Досить плідним для дослідження феномена «соціальна зрілість» є визначення В. Радула. Науковець розглядає соціальну зрілість як стан сформованості особистості крізь призму певного соціального середовища. До змісту поняття «соціальна зрілість» він включає активну життєву позицію, досягнення єдності виховання та самовиховання, прагнення самої особистості до якомога швидшого досягнення соціальної зрілості. Таким чином, соціальна зрілість виявляється в соціальній активності, соціальному самовизначенні, соціальній відповідальності [9, С. 141].

Науковець С. Поліщук стверджує, що соціальна зрілість і умови її розвитку є виразниками активної життєвої позиції особистості, яка має багатофункціональне значення: у соціальній психології – механізми функціонування груп, у віковій – це процеси, що перебувають у взаємодії різних видів діяльності, у педагогічній – це дидактичні комунікації, що впливають на розвиток особистості, що зростає. Соціалізацію розкрито у значенні чинника розвитку соціальної зрілості [8, С. 85].

Досліджуючи проблему виховання соціальної зрілості студентів аграрних коледжів, М. Школьна уточнює поняття «вихованість соціальної зрілості студентів аграрних коледжів» як результат цілісного виховного впливу, спрямованого на розширення знань про суспільство, що через емоційно-ціннісне ставлення до соціальних норм, інших людей реалізуються у реальній соціальній поведінці (дотриманні студентами соціальних норм; виявленні самостійності, соціальної відповідальності, соціальної активності, комунікативної толерантності; здатності до професійної реалізації майбутніх фахівців агропромислового комплексу) [10, С. 69–70]. Відтак, соціальна зрілість виявляється в соціальній відповідальності, соціальній активності, самостійності, комунікативній толерантності.

Однак, незважаючи на наявність зазначених досліджень, багато аспектів проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників ще не знайшли свого наукового розв'язання. Зокрема, проблема обґрунтування педагогічних умов виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності.

Мета статті – теоретичне обґрунтування педагогічних умов виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Соціально зріла особистість «характеризується сформованістю соціальних настановлень, спрямованих на свідому реалізацію соціальних норм і цінностей, проявом таких соціальних якостей, як соціальна відповідальність, соціальна активність, толерантність, солідарність, оволодінням сукупністю основних соціальних ролей (громадянин-патріот, фахівець, сім'янин), що дозволяють особистості компетентісно діяти в усіх сферах суспільного життя» [3, С. 74].

Критерієм когнітивного компонента є «знання про соціальну дійсність», критерієм емоційно-ціннісного компонента – «ціннісні орієнтації», критеріями поведінково-діяльнісного компонента – «соціальне самовизначення», «реальна соціальна поведінка» [7, С. 1032–1033].

Виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності визначається комплексом педагогічних умов. Визначаючи педагогічні умови, здатні досягнути учнями старших класів необхідного рівня вихованості соціальної зрілості, зважали на те, що їх дотримання «має становити певний комплекс, оскільки випадкові умови не сприяють досягненню передбачуваного результату» [6, С. 169].

Визначено педагогічні умови виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності:

- організація соціально-культурної діяльності старшокласників, спрямованої на формування соціального досвіду [3, С. 164];
- розроблення змістового та методичного забезпечення процесу виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності;
- використання потенціалу позаурочної діяльності закладів загальної середньої освіти у контексті проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників;
- організація методичної роботи з педагогами щодо виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності [7, С. 1034–1035].

Організація соціально-культурної діяльності старшокласників, спрямованої на формування соціального досвіду [3, С. 164].

Соціально-культурна діяльність та відносини, які складаються в процесі її виконання, позитивно впливають на особистість у тому випадку, якщо приймаються нею і проникають у її потребово-мотиваційну сферу. Багатоманітність та взаємодоповнення одного виду діяльності іншим сприяє збагаченню внутрішнього світу старшокласників, формуванню соціального досвіду спілкування та відносин [5, С. 169].

В основу організації соціально-культурної діяльності старшокласників покладалися наступні правила: по-перше, усвідомлення вихованцями мети соціально-культурної діяльності, її внутрішнє прийняття; по-друге, дотримання структури діяльності (пояснення учням її мети та порядку виконання; організація виконання предметних дій; стимулювання цього процесу; здійснення контролю і самоконтролю її перебігу та одержаних результатів; проведення аналізу та рефлексії); по-третє, соціально-культурна діяльність має бути добровільною, довготривалою, стабільною, емоційно привабливою [3, С. 223].

Засобами реалізації цієї педагогічної умови були:

- організація самоврядування;
- створення системи постійних та тимчасових доручень;
- участь у благодійних акціях; проектній діяльності («Моя країна – Україна», «Герої поруч нас», «Україна на планеті Земля»);
- залучення учнів до суспільно-корисної праці, групової роботи.

Це дозволило створити умови для групової взаємодії, самостійної орієнтації в тій чи іншій ситуації; сприяло формуванню в старшокласників соціального досвіду [3, С. 25].

Розроблення зміст ового та мет одичного забезпечення процесу виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності. Провідним засобом реалізації цієї педагогічної умови є розроблена та упроваджена програма «Крокуємо до соціальної зрілості», яка реалізовувалась у позаурочній діяльності. Вищезазначена програма включає наступні теми: «Я – громадянин-патріот», «Я серед інших», «Я – майбутній сім'янин», «Я – майбутній фахівець».

Основні завдання цієї програми передбачали:

- надання допомоги вихованцям в усвідомленні світу соціальних відносин;
- ознайомлення старшокласників із сутністю соціальних ролей: громадянина-патріота, сім'янина, фахівця;
- сприяння формуванню адекватного бачення життєвої перспективи, життєвих цілей та планів;
- формування вміння самостійно будувати власне життя;
- розвиток комунікативних умінь конструктивного вирішення комунікативних ситуацій;
- сприяння саморозвитку старшокласників [4, С. 222].

У процесі реалізації програми «Крокуємо до соціальної зрілості» використовували такі форми роботи: години спілкування («Я – громадянин-патріот України», «Державні символи України», «Я – людина, особистість, громадянин-патріот», «Світ професій», «Формула щасливого шлюбу»); тренінгові заняття («Вчусь володіти собою», «Сім напрямів навчання толерантності», «Прогнозування і переборення життєвих перешкод»); бесіди («Вступаючи у світ дорослих відносин», «Помилки під час вибору професії», «Як обрати професію»); рольова гра «Я можу: здібності, професійна відповідність»; імітаційні ігри («Взаємні претензії», «Я сам і погляд збоку») [3]; години-роздуми («Вони живуть і житимуть навіки в серцях», «Ми є народ, якого не здолати»); уроки-мужності й пам'яті («Уклін живим, загиблим – слава!», «Герої сучасності серед нас: нинішні захисники України»); диспути («Як проявляється справжній патріотизм», «Мій ідеал громадянина-патріота України»); ігри-квести «Ми – українці: честь і слава незламним», «Горде ім'я – українець» [1, С. 16].

Використання потенціалу позаурочної діяльності закладів загальної середньої освіти у контексті проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників. Шляхами реалізації цієї педагогічної умови є:

- цілеспрямована робота педагогічних колективів з виховання соціальної зрілості старшокласників;
- залучення учнів до соціально-культурної діяльності, що сприяє засвоєнню соціального досвіду;
- сприяння засвоєнню старшокласниками основних соціальних ролей (громадянина-патріота, сім'янина, фахівця);
- систематична діагностика рівнів вихованості соціальної зрілості старшокласників;
- урізноманітнення форм і методів виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності.

Реалізація наступної педагогічної умови – *організація методичної роботи з педагогами щодо виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності* – відбувалося шляхом проведення інтерактивних

занять: «Сутність і структура соціальної зрілості старшокласників», «Особливості виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності», «Методика діагностики рівнів вихованості соціальної зрілості у старшокласників», «Форми і методи виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності».

Проведення занять з педагогами сприяло поглибленню знань щодо сутності соціальної зрілості та особливостей її виховання у старшокласників; оволодіння педагогами методикою діагностики рівнів вихованості соціальної зрілості у старшокласників; розширення знань педагогів щодо форм і методів виховання соціальної зрілості в учнів старших класів.

Висновки. У процесі реалізації педагогічних умов виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності використовували комплекс форм, як-от: години спілкування, тренінгові заняття, виховні години, загальношкільні та позашкільні заходи, години-роздуми, колективні творчі справи, уроки мужності й пам'яті, диспути, тематичні години, флешакції, веб-квести, проведення благодійних акцій, зустрічі з учасниками Революції Гідності, ветеранами АТО/ООС, російсько-української війни, вікторини, свята, круглі столи, конкурси, вечори пам'яті, клуби, секції, гуртки тощо; сукупність методів: бесіда, переконання, приклад, дискусії, педагогічна вимога, доручення (групові й індивідуальні), привчання, створення виховуючих ситуацій, постановка перспективи в діяльності старшокласників, змагання, заохочення, метод проєктів, мозковий штурм, рольові, імітаційні ігри, ігри-квести тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності. Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на розроблення сучасних форм і методів виховання соціальної зрілості старшокласників; виховання соціальної зрілості старшокласників на основі розвитку комунікативних умінь.

Література:

1. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с
2. Данченко І. О. Теоретичні та методичні засади формування соціальної зрілості студентів вищих аграрних навчальних закладів: автореф. дис. ... докт. пед. наук. Київ, 2019. 43 с.
3. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: монографія. Київ: ХмЦНП, 2011. 368 с.
4. Канішевська Л. В. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: дис. ... докт. пед наук. Київ, 2011. 512 с.
5. Канішевська Л. Теоретико-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... докт. пед наук. Київ. 2011. 39 с.
6. Канішевська Л. В. , Вишнівська Н. В. Педагогічні умови виховання гуманності в учнів молодшого шкільного віку в позаурочній діяльності шкіл-інтернатів. Topical issues of pedagogy: Collective monograph: Edizioni Magi, Roma, Italy. 2019. С. 167–186.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 4(38) 2024

7. Канішевська Л. В. Науково-методичні основи виховання соціальної зрілості старшокласників у позаурочній діяльності. *Наукові інновації та передові технології (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»)* Вип. № 3(31), 2024. С. 1029–1037.

8. Поліщук С. П. Психологічні умови розвитку соціальної зрілості учнів вищого професійного училища: дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2007. 232 с.

9. Радул В. В. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя: теорія і практика: дис. ... докт. пед. наук. Київ, 1998. 429 с.

10. Школьна М С Виховання соціальної зрілості студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності: дис. ... канд. пед. наук. Умань, 2018. 316 с.

References:

1. Viiskovo-patriotychne vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi v systemi osvity Ukrainy: stratehichni napriamy (2023). [Military-patriotic education of children and students in the education system of Ukraine: Strategic directions] / za red. I. D Bekha, R. V. Malynoshevskoho. Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian]

2. Danchenko I. O. Teoretychni ta metodychni zasady formuvannia sotsialnoi zrilosti studentiv vyshchikh ahrarnykh navchalnykh zakladiv [Theoretical and methodical principles of formation of social maturity of students of higher agricultural educational institutions] : avto-ref. dys. ... dokt. ped. nauk. Kyiv, 2019. 43 s. [in Ukrainian].

3. Kanishevska L. V. Vykhovannia sotsialnoi zrilosti starshoklasnykiv shkil-internativ u pozaurochnii diialnosti [The educating senior pupils in social maturity at boarding schools during off-hour activities] : monohrafiia. Kyiv: KhmTsNP, 2011. 368 s. [in Ukrainian].

4. Kanishevska L. V. Teoretyko-metodychni osnovy vykhovannia sotsialnoi zrilosti starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkil-internativ u pozaurochnii diialnosti [Theoretical and methodical principles of educating senior pupils in social maturity at boarding schools during off-hour activities] : dys. ... dokt. ped nauk. Kyiv, 2011. 512 s. [in Ukrainian].

5. Kanishevska, L. V. Teoretyko-metodychni osnovy vykhovannya sotsial'noyi zrilosti starshoklasnykiv zahal'noosvitnikh shkil-internativ u pozaurochniy diyal'nosti [Theoretical and methodological foundations of education of social maturity of high school students of comprehensive boarding schools in extracurricular activities] : Author's abstract. thesis ... Dr. pedagogue of science. Kyiv, 2011. [in Ukrainian].

6. Kanishevska L. V. , Vyshnivska N. V. Pedahohichni umovy vykhovannia humannosti v uchniv molodshoho shkilnogo viku v pozaurochnii diialnosti shkil-internativ. [Pedagogical conditions of primary school students' humanity education in extracurricular activities at boarding schools.]. Topical issues of pedagogy: Collective monograph: Edizioni Magi, Roma, Italy. 2019. S. 167–186. [in Ukrainian].

7. Kanishevska L. V. Naukovo-metodychni osnovy vykhovannia sotsialnoi zrilosti starshoklasnykiv u pozaurochnii diialnosti. [Scientific and methodological foundations of education of high school students` social maturity in extracurricular activities]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii (Seriiia «Upravlinnia ta administruvannia», Seriiia«Pravo», Seriiia «Ekononika», Seriiia «Psykholohiia», Seriiia «Pedahohika»)* Vyp. № 3(31), 2024. S. 1029–1037. [in Ukrainian].

8. Polishchuk S. P. Psykhologichni umovy rozvytku sotsialnoi zrilosti uchniv vyshchoho profesiinoho uchylshcha [Psychological conditions for the development of students' social maturity in a vocational school] : dys. ... kand. ped. nauk. Kyiv, 2007. 232 s. [in Ukrainian].

9. Radul V. V. Stanovlennia sotsialnoi zrilosti molodoho vchytelia: teoriia i praktyka [Formation of young teacher' social maturity: Theory and practice]: dys. ...dokt. ped. nauk. Kyiv, 1998. 429 s. [in Ukrainian].

10. Shkolna M. S Vykhovannia sotsialnoi zrilosti studentiv ahrarnykh koledzhiv u pozaaudytornii diialnosti [The education of social maturity among students of agricultural colleges in after class activity]: dys. ... kand. ped. nauk. Uman, 2018. 316 s. [in Ukrainian].